

ЄВРОПЕЙСЬКІ СТАНДАРТИ ОБОВ'ЯЗКОВОГО СОЦІАЛЬНОГО СТРАХУВАННЯ

О.В. Москаленко,

*докторантка кафедри цивільно-правових
дисциплін, господарського та трудового права
Харківського національного педагогічного
університету імені Г.С. Сковороди*

Встановлено, що основними європейськими стандартами обов'язкового соціального страхування є: взаємозалежність економічного й соціального розвитку; рівність і заборона дискримінації; солідарність; соціальне партнерство; гарантованість прав; заборона перевищення повноважень державами; наявність мінімальних соціальних стандартів

Ключові слова: європейські стандарти, Рада Європи, Європейський Союз, соціальний захист, обов'язкове соціальне страхування

Європейські стандарти обов'язкового соціального страхування закріплені в різноманітних документах Ради Європи та Європейського Союзу.

У Преамбулі Європейського кодексу соціального забезпечення 1964 р. (переглянутий 6 листопада 1990 р.) [1] зазначається, що метою Ради Європи є досягнення більшої єдності між її членами заради сприяння соціальному прогресу. Кодекс містить мінімальні соціальні стандарти, які держави повинні забезпечувати у зв'язку з такими соціальними ризиками – хвороба, безробіття, старість, трудове каліцтво, професійна хвороба, материнство, інвалідність, втрата годувальника, утримання дітей.

Наприклад, обставиною, за якої надається пенсія за віком, є період життя після досягнення визначеного віку. Він не повинен перевищувати 65

років, якщо відповідним демографічним, економічним та соціальним критерієм не буде обґрунтовано більш похилий вік. Якщо вік становить 65 років або більше, його буде знижено відповідно до зазначених умов і положень принаймні одного з наступних підпунктів:

а) якщо відповідна особа виконувала роботу, яка вважається важкою чи шкідливою для здоров'я згідно з національним законодавством чи практикою, з метою надання пенсії за віком;

б) через неспроможність працювати до визначеного ступеня та після визначеного віку;

в) у випадку повного безробіття тривалістю принаймні один рік після визначеного віку;

г) після визначеного періоду сплати внесків, професійної діяльності та проживання.

Так, пенсія забезпечується всім особам, які відповідно до визначених норм мають сорокарічний період сплати внесків, професійної діяльності чи проживання, включаючи будь-який період, що розглядається як такий. Якщо право на пенсію за віком зумовлюється відповідно до національного законодавства закінченням встановленого періоду, такий період до виникнення обставини.

Європейський кодекс соціального забезпечення передбачає значну кількість профілактичних заходів, спрямованих на попередження виникнення страхового випадку та зниження його соціальних і фінансових наслідків. В інтересах забезпечення гнучкого підходу щодо надання права на допомогу передбачена певна ступінь допусків, яка дає змогу при зниженні рівня захисту шляхом будь-яких винятків надавати компенсації або еквівалентне забезпечення.

9 грудня 1989 р. Рада Європейського Співтовариства на пропозицію Європейської Комісії та після консультацій з Економічним і Соціальним Комітетом та Європейським Парламентом приймає Хартію Співтовариства про основні соціальні права працівників [2], яка стала першою спробою

міждержавного співробітництва з питань соціального забезпечення і захисту населення у рамках Європейського Співтовариства. За нею кожен працівник Європейського Співтовариства має право на адекватний соціальний захист і незалежно від статусу і розміру підприємства, на якому працює, користуватися адекватним рівнем допомоги з соціального забезпечення. Особи, які не мають можливості увійти або повторно увійти до ринку праці та не мають засобів до існування, повинні мати можливість отримувати достатні кошти і соціальну допомогу з урахуванням особливостей їхньої конкретної ситуації. Встановлено, що відповідальність за забезпечення основних соціальних прав Хартії та вжиття соціальних заходів, необхідних для забезпечення належного функціонування внутрішнього ринку як складової стратегії економічної і соціальної єдності, переважно несуть держави-члени відповідно до їх національної практики.

Основна частина європейських трудових стандартів закріплена в Європейській соціальній хартії (переглянутій) 1996 р [3; 4]. Остання загалом захищає 31 право, в той час як її попередниця – Хартія 1961 р. [5] налічувала їх лише 19. Ці зміни і доповнення істотно поліпшили ефективність дії Хартії як основоположного документу в галузі захисту соціальних та економічних прав людини в Європі.

Право на соціальне забезпечення передбачене статтями 12 як Переглянутої хартії, так і Хартії 1961 р. Обидві Хартії покладають на держави обов'язок започаткувати систему соціального забезпечення або підтримувати її функціонування.

ЄСХ 1961 р. містить зобов'язання держав підтримувати систему соціального забезпечення на такому задовільному рівні, який принаймні необхідний для ратифікації Конвенції МОП №102 «Про мінімальні норми соціального забезпечення», тоді як ЄСХ (п) 1996 р. – підтримувати систему соціального забезпечення на задовільному рівні, принаймні на такому, який дорівнює рівню, необхідному для ратифікації Європейського кодексу соціального забезпечення. Різниця між Конвенцією і Кодексом полягає у

мінімальних вимогах щодо їх ратифікації (у випадку першого документу необхідно прийняти принаймні 3 частини, у випадку другого – 6). За ст. 2 Єврокодексу кожна Договірна сторона дотримується принаймні шести частин із частин II-X, при тому розумінні, що частина II рахується за дві частини, а частина V – за три частини. Кодекс включає такі частини: II – медична допомога; III – допомога по хворобі; IV – допомога по безробіттю; V – допомога по старості; VI – допомога в разі виробничої травми; VII – допомога сім'ям із дітьми; VIII – допомога по вагітності та родах; IX – допомога по інвалідності; X – допомога в разі смерті годувальника. Таким чином, ратифікація Європейського кодексу соціального забезпечення вимагає більш високого рівня соціального забезпечення, ніж це вимагається для ратифікації Конвенції МОП №102, а відтак рівень Переглянутої Хартії 1996 р. в галузі соціального забезпечення був підвищений у порівнянні із Хартією 1961 р.

Вказані приписи мають значну не тільки соціальну, а і політичну значимість. Наприклад, Комітет незалежних експертів дійшовши висновку, що їх не дотримується Кіпр, вказав: «Не дивлячись на наявність законодавства про соціальне забезпечення, яке передбачає соціальні виплати, пов'язані з певними ризиками, в ньому є серйозна проблеми. Багато виплат такі незначні, що виникають серйозні сумніви у тому, що діючі заходи можна назвати системою соціального забезпечення» [6, с. 573].

За обома Хартіями Договірні сторони також зобов'язуються:

- докладати зусилля для поступового піднесення системи соціального забезпечення на більш високий рівень;
- вживати заходів шляхом укладання відповідних двосторонніх і багатосторонніх угод або в інший спосіб і відповідно до умов, визначених у таких угодах, для забезпечення: (а) рівності між їхніми власними громадянами та громадянами інших держав у тому, що стосується прав на соціальне забезпечення, включаючи збереження пільг, які надаються законодавством про соціальне забезпечення, незалежно від пересування

соціально захищених осіб по територіях держав. При цьому окремі країни повинні в кожному звітному циклі представляти на розгляд Комітету незалежних експертів докази неухильного вдосконалення такої системи; б) надання, здійснення та поновлення прав на соціальне забезпечення такими засобами, як сумарний залік періодів страхування або роботи, що були здійснені за законодавством кожної з держав.

Слід наголосити, що ратифікувавши 14 вересня 2006 р. Європейську соціальну хартію (переглянуту), Україна не взяла зобов'язання вважати обов'язковими для себе положення статті 12.

Важливо, що виходячи із значущості дана стаття ЄСХ (п) була включена до складу 9-ти так званих «обов'язкових статей».

Норми Європейської соціальної хартії (переглянутої) до яких Україна не приєдналася при її ратифікації, стосуються надзвичайно важливих соціальних прав людини, зокрема права на соціальне забезпечення, і тому приєднання нашої держави до цього міжнародного документа в повному обсязі є одним із нагальних завдань сьогодення. Це дозволить встановити чіткі орієнтири подальшого проведення реформ в соціальній сфері з урахуванням загальноєвропейських стандартів.

Значна увага питанням обов'язкового соціального страхування приділяється Європейським Союзом, який засновано на цінностях поваги до людської гідності, свободи, демократії, рівності, верховенства права та поваги до прав людини, зокрема осіб, що належать до меншин. Саме ці цінності є спільними для всіх держав-членів у суспільстві, де панує плюралізм, недискримінація, толерантність, правосуддя, солідарність та рівність жінок і чоловіків (ст. 2 Договору про Європейський Союз [7]).

У сфері соціального забезпечення Європейський Парламент та Рада, діючи згідно зі звичайною законодавчою процедурою, ухвалює заходи, необхідні для забезпечення свободи руху працівників, з цією метою вони створюють систему, що гарантує працівникам-мігрантам, які працюють за наймом або самостійно, та особам, що від них залежать, таке:

а) а) складання всіх періодів, що враховуються відповідно до законодавств кількох країн, з метою набуття та збереження права на соціальні виплати та обрахування обсягу цих виплат;

б) б) здійснення соціальних виплат особам, що проживають на території держав-членів.

Якщо член Ради заявляє, що проект законодавчого акту, зазначеного в першому абзаці, може вплинути на важливі аспекти його системи соціального забезпечення, включаючи її обсяг, кошти або фінансову структуру, або може вплинути на фінансову рівновагу цієї системи, він може вимагати, щоб питання було передано на розгляд Європейської Ради. У такому випадку звичайна законодавча процедура призупиняється. Після обговорення Європейська Рада протягом чотирьох місяців від призупинення повертає проект Раді, що скасовує призупинення звичайної законодавчої процедури або не вживає жодних заходів або звертається до Комісії з вимогою подати новий проект; у цьому випадку попередньо запропонований акт вважається таким, що не є ухваленим.

Євросоюз та держави-члени мають своїми цілями: сприяння зайнятості, поліпшення умов життя та праці для створення можливості їх гармонізації, водночас підтримуючи процес вдосконалення; належний соціальний захист; діалог між керівництвом та найманими працівниками та розвиток людських ресурсів заради досягнення тривалого високого рівня зайнятості та боротьби проти виключення. Для цього вони запроваджують заходи, що враховують різноманітні форми національних практик, зокрема у сфері договірних відносин, та потребу в підтримці конкурентоспроможності економіки Союзу. Вони вважають, що такий розвиток впливатиме не лише з функціонування внутрішнього ринку, що сприяє гармонізації соціальних систем, а й з процедур, передбачених у Договорах, та зі зближення положень, встановлених законами, підзаконними та адміністративними актами.

ЄС визнає та підтримує на своєму рівні роль соціальних партнерів, беручи до уваги розмаїття національних систем. Союз сприяє діалогу між

соціальними партнерами, поважаючи їхню незалежність. Тресторонній соціальний саміт заради зростання та зайнятості сприяє соціальному діалогу.

З метою досягнення вищевказаних цілей Союз підтримує та доповнює діяльність держав-членів у таких сферах: а) покращення, зокрема, робочого середовища з метою захисту здоров'я та безпеки працівників; б) умови праці; в) соціальне забезпечення та соціальний захист працівників; г) захист працівників після закінчення трудового договору; д) інформування та консультація працівників; е) представництво та колективний захист інтересів працівників та працедавців, включаючи право працівників брати участь у спільному управлінні; є) умови працевлаштування громадян третіх країн, які на законних підставах проживають на території ЄС; ж) інтеграція осіб, виключених із ринку праці; з) рівність жінок та чоловіків щодо їхніх можливостей на ринку праці та ставлення на роботі; і) боротьба проти соціального виключення; й) модернізація систем соціального захисту. З цією метою Європейський Парламент та Рада: можуть ухвалювати заходи, призначені для заохочення співробітництва між державами-членами шляхом ініціатив, спрямованих на вдосконалення знань, розвиток обміну інформацією та найкращим досвідом, розповсюдження інноваційних підходів та досвіду оцінювання, за винятком будь-якої гармонізації законів та підзаконних актів держав-членів; можуть ухвалити у за допомогою директив мінімальні вимоги для поступового застосування з урахуванням умов та технічних правил, що існують в кожній державі-члені. Такі директиви мають уникати накладання адміністративних, фінансових або правових обмежень у такий спосіб, що міг би стримати створення та розвиток малих і середніх підприємств. Однак, ці приписи не можуть: впливати на право держав-членів визначати основоположні принципи своїх систем соціального забезпечення та не повинні істотно впливати на їхню фінансову рівновагу; перешкоджати будь-якій державі-членові зберігати або впроваджувати суворіші заходи захисту.

З метою поліпшення можливості працевлаштування працівників на внутрішньому ринку і таким чином сприяння підвищенню рівня життя цим відповідно до нижчезазначених положень створюється Європейський соціальний фонд. Метою Фонду є полегшення працевлаштування для працівників, підвищення географічної та професійної мобільності працівників у межах Союзу та сприяння їхній адаптації до промислових змін та змін систем виробництва, зокрема, через професійне навчання та перекваліфікацію.

Основними документами, що регламентують у Європейському Союзі, виплати по соціальному страхуванню, є Регламент №1408/71 від 14 червня 1971 р. про схеми соціального страхування щодо осіб, які працюють за наймом, та їх сімей під час пересування в межах Співтовариства [8] та Регламент №574/72 від 21 березня 1972 р. [9], який визначає форми застосування Регламенту №1408/71. Із значними змінами вони продовжують діяти до цього часу.

Регламент №1408/71 відповідає багатосторонній угоді по соціальному страхуванню. Якщо порівнювати її із звичайними угодами з приводу соціального страхування, то вона містить значно більше детальніших положень. Вона, як і інші, акти Євросоюзу, є вищим державним законом, тобто має більшу силу порівняно з національними законами, що суперечать її положенням.

Цей Регламент застосовується стосовно таких сфер соціального забезпечення: а) допомога у зв'язку з хворобою та материнством; б) допомога по інвалідності, включаючи ту, що призначена для підтримання або поліпшення працездатності; в) пенсія за віком; г) допомога у разі втрати годувальника; д) допомога у разі виробничих травм та професійних захворювань; е) допомога у разі смерті; є) допомога по безробіттю; ж) допомога на сім'ю. Цей документ застосовується щодо всіх загальних схем соціального забезпечення та спеціальних схем, що фінансуються за рахунок

внесків або без них, включаючи схеми обов'язків роботодавця щодо допомоги.

Гарантується накопичення прав і переваг, але без дублювання виплат, за виключенням пенсії по інвалідності, старості, смерті годувальника і допомог при професійних захворюваннях та виробничих травмах. У випадку дублювання періодів страхування і прирівнюваних до них періодів, виплата обмежується найбільшою сумою, яку повинна отримати зацікавлена особа.

Пенсії по інвалідності, старості, втраті годувальника, допомоги, що виплачуються у зв'язку з нещасним випадком, та інші виплати, передбачені законодавством однією або більше держави, не можуть знижуватися, змінюватися, призупинятися або піддаватися конфіскаційним діям у разі зміни місця проживання. Компенсація виплат відбувається тільки, якщо особа є суб'єктом обов'язкового державного страхування.

З метою належної реалізації Регламенту №1408/71 створюються Адміністративна комісія із соціального забезпечення та Дорадчий комітет із соціального забезпечення працівників-мігрантів.

Адміністративна комісія має такі обов'язки: а) вирішує всі адміністративні питання та питання щодо тлумачення, що впливають з цього Регламенту та наступних регламентів або з будь-якої угоди чи домовленості, укладеної на підставі цього документа, без шкоди для права зацікавлених органів, установ та осіб звертатися до процедур та судових органів; б) здійснює переклади всіх документів, пов'язаних з імплементацією Регламенту, на вимогу компетентних органів, установ та судів держав-членів; в) сприяє та розвиває співпрацю між державами-членами з питань соціального забезпечення, зокрема стосовно охорони здоров'я та соціальних заходів загального інтересу; г) сприяє та розвиває співпрацю між державами-членами з метою прискорення, враховуючи досягнення у сфері методів адміністративного управління, призначення допомоги; д) узагальнює фактори, які мають бути враховані при складанні рахунків на витрати, що

мають бути сплачені установами держав-членів за Регламентом, та затверджує річні розрахунки між зазначеними установами та ін.

Дорадчий комітет уповноважений на вимогу Комісії Європейських Співтовариств або Адміністративної комісії за його власною ініціативою: а) здійснювати перевірку спільних питань або питань щодо принципів і проблем, що виникають внаслідок застосування регламентів; б) розробляти висновки з відповідного питання для Адміністративної комісії та пропозиції для перегляду регламентів.

Однак, як справедливо наголошує Т. О. Постовалова, в останній час Регламенти №1408/71 та №574/72 все більше не встигають за розвитком соціального права держав і у ньому не знайшли відображення нові ризики і нові види виплат, наприклад, виплати по догляду за дітьми або по вихованню дітей. У зв'язку з тим, що класифікація виплат по соціальному забезпеченню не може оскаржуватися, то в суду Європейського Співтовариства не залишалось вибору, крім як приєднати названі виплати до класичних видів виплат. Виплати по догляду за дітьми долучили до виплат за хворобою, а виплати на виховання – у сферу сімейних виплат. Але специфічні норми по координації, які б враховували особливості цих нових видів виплат, в Регламенті №1408/71 відсутні [10, с. 156, 157].

Як наслідок, ще 21 грудня 1998 р. був запропонований проект нового Регламенту, який включав такі новації: відкрита предметна сфера дії, в яку могли б включатися всі майбутні зміни правопорядків держав-членів; відкрита сфера дії за колом осіб і таким чином широке єдине регулювання для всіх осіб, які застосовані або захищаються, незалежно від того чи є вони працівниками, особами самостійної праці, учнями або членами сім'ї, а також без відмінностей між громадянами Союзу і третіх держав; широке рівне становище всіх осіб у праві на виплаті; раціоналізація витрат по речовим послугам для пенсіонерів у випадку страхування у разі хвороби; із виплат по безробіттю передбачався 6-ти місячний експорт виплат, а для осіб, регулярно переміщуються через кордон, постійне необмежене забезпечення виплат

раніше відповідальними державами; при конкуруючих вимогах на сімейні виплати повинні постійно забезпечуватися максимальні виплати при витратах, в яких повинні приймати пропорційну участь всі держави, яких це стосується. Проте до цього часу відповідний Регламент хоча і був прийнятий, однак так і не вступив у силу, позаяк не діє спеціальний регламент по його застосуванню.

Таким чином, розвиток міжнародно-правового регулювання обов'язкового соціального страхування не може відбуватися без урахування регіональних факторів. Разом із тим важливо зберегти загальносвітові досягнення, значення і вплив конвенцій і рекомендацій МОП. Прихильність України до європейського вибору та відданість загальнолюдським цінностям можуть бути реалізовані лише на основі послідовного формування демократичних засад суспільного розвитку, утвердження прав і свобод людини та громадянина, побудови правової держави, становлення громадянського суспільства. В процесі розвитку взаємовідносин між Україною та європейськими регіональними організаціями акцент все частіше переноситься з політичних на економічні і, що головне, соціальні цілі, а глибина і ступінь взаємозалежності цих їх цих партнерів вимагають довір'я і добровільної згоди на серйозні кроки у напрямку досягнення загальних цілей.

До основних цілей європейської соціальної політики належать: надання гарантій по досягненню відповідного рівня соціальної захищеності; сприяння у сфері зайнятості, професійної підготовки і захисту прав трудящих; забезпечення ефективного захисту найбільш соціально уразливих груп населення; сприяння рівним можливостям; боротьба з дискримінацією; зміцнення співпраці в питаннях міграції.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Європейський кодекс соціального забезпечення [Текст]: прийнятий Радою Європи 16.04.1964 р. // [Електрон. ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws>. – Заголовок з екрана.
2. Хартія Співтовариства про основні соціальні права працівників [Текст]: прийнята 09.12.1989 р. // [Електрон. ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws>. – Заголовок з екрана.
3. Європейська соціальна хартія (переглянута) [Текст]: Хартія РЄ від 03.05.1996 р., №163 // Відом. Верхов. Ради України. – 2007. – №51.
4. Про ратифікацію Європейської соціальної хартії (переглянутої) [Текст]: Закон України від 14.09.2006 р., №137-V // Відом. Верхов. Ради України. – 2006. – № 43. – Ст. 418.
5. Європейська соціальна хартія [Текст]: Хартія РЄ від 18.10.1961 р., №ETS // [Електрон. ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/law>. – Заголовок з екрана.
6. Европейская конвенция о правах человека и Европейская социальная хартия: право и практика. Перевод с английского [Текст] / под. ред. Д. Гомьена, Д. Харриса, Л. Звака; науч. ред. Л.Б. Архипова. – М.: Изд-во МНИМП, 1998. – 600 с.
7. Договір про Європейський Союз [Текст] // Основи права Європейського Союзу: нормативні матеріали / за заг. ред. М.В. Буроменського. – Х.: ФІНН, 2010.– С. 9-46.
8. Регламент Ради про застосування схем соціального страхування щодо осіб, що працюють за наймом, та їхніх сімей під час пересування в межах Співтовариства №1408/71 від 14.06.1971 р. [Текст] // [Електрон. ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws>. – Заголовок з екрана.
9. Регламент на Съвета №574/72 от 21.03. 1972 г. за определяне на реда за прилагане на Регламент 1408/71 за прилагането на схеми за социална сигурност на наети лица, самостоятелно заети лица и членове на техните семейства, които се движат в рамките на Общността [Текст] // [Електрон. ресурс]. – Режим доступу: <http://bg.convdocs.org/docs/index-110413.html>. – Заголовок з екрана.
10. Постовалова Т.А. Трудовое и социальное право Европейского Союза: учеб. пособ. [Текст] / Т.А. Постовалова; под ред. Х. Херрманна, С.А. Балашенко, Т. Борича. – Минск: Зорны Верасок, 2010. – 219 с.

ЕВРОПЕЙСКИЕ СТАНДАРТЫ ОБЯЗАТЕЛЬНОГО СОЦИАЛЬНОГО СТРАХОВАНИЯ

Москаленко Е.В.

Установлено, что основными европейскими стандартами обязательного социального страхования является: взаимозависимость экономического и социального развития; равенство и запрещение дискриминации; солидарность; социальное партнерство; гарантированность прав; запрещение превышения полномочий государствами; наличие минимальных социальных стандартов

Ключевые слова: европейские стандарты, Совет Европы, Европейский Союз, социальная защита, обязательное социальное страхование

EUROPEAN STANDARDS OF OBLIGATORY SOCIAL SECURITY

Moskalenko E.V.

It is set that the basic European standards of obligatory social security is: interdependence of economic and social development; equality and prohibition discrimination; solidarity; social partnership; assuredness of rights; prohibition of exceeding of plenary powers the states; presence of minimum social standards. In the article legislation of European Union and the Council of Europe was examined. It is set by the European Code of Social Security that the main goal of the Council of Europe is achievement of its parties' unity for the purpose of social progress. The Charter of Association about main social rights of employees was analysed. The author examined European standards of obligatory social security formalised in the European Social Charter. It is set that social insurance benefits are formalised in the Protocol on social security insurance schemes. Comparative analysis of current Protocol on social security insurance schemes and the project of new Protocol on social security insurance schemes is given. The necessity of forming of democratic way of social development, establishing of civil society in Ukraine as the main way of universal human values realisation is distinguished. In conclusion the author testified to the fact that the main purposes of the European social policy are providing guarantees on achievement of respective level of social defense, assistance in the sector of employment, dedicated training and employees' rights defense, providing of effective defense of the most disadvantaged social groups, assistance in equal opportunities, antidiscrimination, strengthening of cooperation on the questions on migration.

Keywords: european standards, Advice of Europe, European Union, social defence, obligatory social security